

2008. GADS
62. SĒJUMS

2. NUMURS

Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis

A DAĻA

SOCIĀLĀS UN HUMANITĀRĀS ZINĀTNES

SECTION A

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ISSN 1407-0081

NEVARDARBĪGĀ PRETOŠANĀS DOKUMENTOS UN PUBLIKĀCIJĀS

Inguna Milgrāve,

Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas vecākā bibliotekāre

LETONIKAS otrā kongresa sekcijas «Nevardarbīgās pretošanās loma Latvijas neatkarības atjaunošanā» ietvaros bija skatāma Tautas frontes muzeja un Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas veidotā izstāde «Nevardarbīgā pretošanās dokumentos un publikācijās». Izstādi atklāja sekcijas vadītājs Tālavš Jun-

dzis, Tautas frontes muzeja direktore Meldra Usenko un Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas direktore Venta Kocere.

Tautas frontes muzejs izstādē skatītājus iepazīstināja ar plašu atmodas laika fotodokumentu klāstu. Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas uzdevums bija cits — paraudzīties uz šo laika posmu ar bibliotēkas krājumā esošo grāmatu, preses izdevumu un dokumentu starpniecību.

Ekspozīcija veidota, izmantojot hronoloģiski tematisko principu, tādejādi, parādot pretošanās kustības nepārtrauktību visā padomju okupācijas periodā. Pretestības kustības dalībnieks, dzejnieks G. Freimanis savās atmiņās raksta, ka «... ja būtu jāveido grafisks attēlojums pretestības kustībām, gan grupveida, gan arī individuālajām, tad līknes lejupslīde nav bijusi. Un jāsaka, ka tie, kas iesaistījās pretpadomju darbībā, tie zināja, kāds liktenis piemeklējis viņu priekštečus. Un tomēr — darīja darāmo: ar visiem iespējamem līdzekļiem centās likvidēt padomju varu un atjaunot neatkarīgu Latvijas valsti...»¹.

Pretestības kustībai Latvijā okupācijas režīma laikā bija izteikti divi posmi. Pirmais — bruņotā pretošanās. Viena no spilgtākajām bruņotās pretestības formām bija nacionālo partizānu kustība, kas bija aptvērusi visu Latvijas teritoriju. Otrais — nevardarbīgā pretestība okupācijas režīmam. Tā sākās pēc 1940. gada 17. jūnija okupācijas un turpinājās līdz 1991. gada augusta pučam, kad Latvija atguva savu neatkarību.² Kā jau liecina izstādes nosaukums, tad, veidojot izstādi, galvenais akcents tika likts uz nevardarbīgu

Plakāts, kas 1982. gada 1. martā bija izlikts pie Jaunraunas kapiem

pretošanos. Viens no tās izpausmes veidiem bija pretestības dzeja. Šīs dzejas raksturīgākā iezīme bija tā, ka pretestībnieki savu dzeju nepublicēja. Tā izplatījās no rokas rokā, par tās izplatīšanu un lasīšanu draudēja sods. Tās galvenais vadmotīvs bija:

*Es gribu Latvijai būt tāds,
Lai tavas brīvības stundā,
Kura karogiem svētumu atdos,
Varētu sacīt — allaž biju ar tevi.*

Izstādē varēja aplūkot Voldemāra Zariņa, Gunāra Freimaņa, Fēliksa Nikmaņa, Bronislavas Mārtuževas, Pētera Ludviga Ozoliņa, Andra Bērza dzejoļu krājumus, kuros publicēta šā laika dzeja. Pēc pašu dzejnieku stāstītā, daudzi dzejoļi ir sacerēti «galvā», jo čekas pagrabos papīru neesot bijis ļauts iesūtīt. Pierakstīti tie esot vēlāk, pēc atmiņas, bet publicēti tikai jau pēc Latvijas neatkarības atgūšanas. Bija gan arī izņēmumi. Ēvalda Valtera pretpadomju poēma *Rusiāde* ar pseidonīmu Ints Baltarājs tika izdota 1956. gadā Stokholmā. Maza brūni pelēcīga grāmatiņa, kuras vāks atgādināja ietinamo papīru, pa dažādiem ceļiem vēlākos gados tika nogādāta arī Latvijā. Dzejniece Bronislava Martuževa publicējās ar citu vārdu. Izstādē bija skatāmi arī E. Stērstes, J. Medeņa, A. Pelēča, K. Skujenieka darbi. Šie dzejnieki savus darbus bija paspējuši publicēt jau pirms apcietināšanas.

Runājot par nevardarbīgo pretošanos, nevar nepieminēt Latvijas Nacionālo fondu (LNF), kuru 1947. gada decembrī nodibināja Stokholmā. Viens no fonda pamatuzdevumiem bija izplatīt precīzu informāciju par Latvijas zemi, tautu un kultūru. Jau pirmajos darbības gados fonds izdeva astoņas grāmatas. Starp tām bija arī nu jau visiem labi zināmā *These Names Accusece* («Šie vārdi apsūdz»). Arī jau minēto Ē. Valtera *Rusiādi*

DIEVS, SVĒTĪ LATVIJU!

LATVIJAS HIMNA

Dievs, svētī Latviju,
Mūs' dārgo tēviju,
Svētī jel Latviju,
Ak, svētī jel to!

Kur latvju meitas zied,
Kur latvju dēli dzied,
Laid mums tur laimē diēt,
Mūs' Latvijā!

SVEICINĀM latviešus krievu okupētajā tēvzemē Latvijas valsts 50 gados, 1968. gada 18. novembrī. Mūsu visu reiz brīvā un demokrātiskā neatkarīgā Latvija ir atkal no jauna jāizcīna un jāatjauno ar brīva cilvēka — tautas tiesībām pašiem lemt par savu valstisko formu un visu citu, kas saistās ar brīvības vārdu visdziļākā izpratnē, bez krievu un citu virskundzības. Krievu kaŗaspēka varmācīgo Baltijas valstu okupāciju nav atzinušas Amerikas Savienotās Valstis, Austrālija, Kanāda, Francija, Anglija u. c. Sveicinām ar latviešu dzejnieku rindām no Amerikas, Zviedrijas, Anglijas, Vācijas, Francijas, Austrālijas.

1968. gada jūnijā, Stokholmā.

Latvijas Nacionālā fonda izdevums

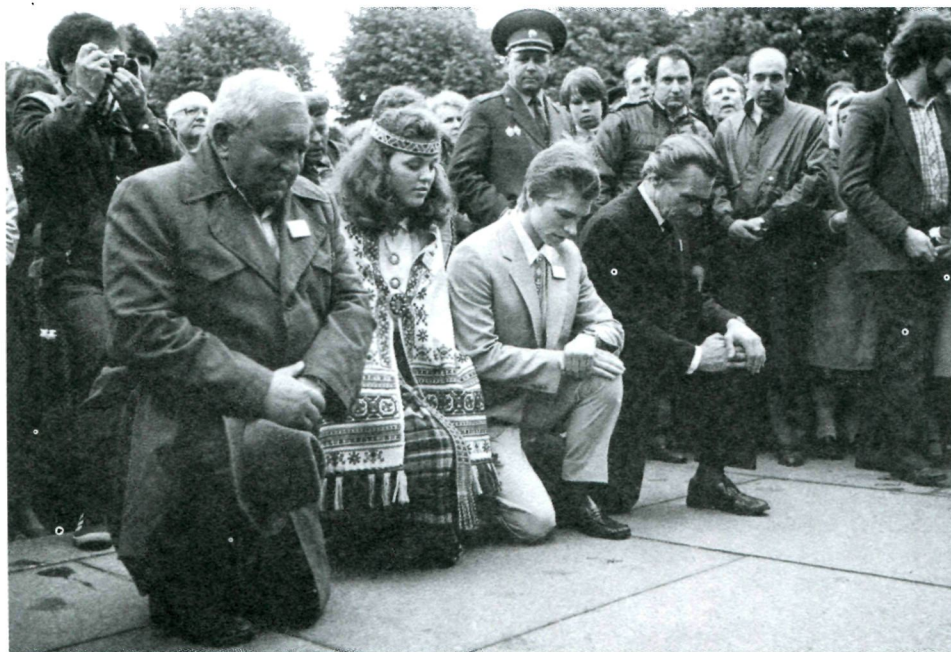
izdeva LNF. Vēlākos gados pirmajām izdotajām grāmatām piepulcējās vēl daudzas citas. LNF dažādos ceļos ievada okupētajā Latvijā informāciju par latviešiem svešumā un brīvās pasaules literatūru, kā arī izdeva un saņēma informāciju no Latvijas. Viens no interesantākajiem izdevumiem bija uz plāna zīd papīra drukāta dzejoļu grāmatiņa «Dievs, svētī Latviju!». Izstādē varēja apskatīt arī citas fonda izdotās grāmatas un brošūras. Minēšu tikai dažas no tām: H. Celmiņa «Sievietes PSRS cietumos», J. Barkāns «Soda nometņu un cietumu gūstā», V. Liniņš «Ārpus padomju koncentrācijas nāves nometņu žoga», Z. Sarma «Kolimas piezīmes», «Mirusie apsūdz: Liecības par dzīvi padomju jūgā Latvijā», J. Dzintars «Okupētās Latvijas dienasgrāmata», A. Stinkulis «Ikšķojot pa Latviju» un vēl

daudzas citas. Īpaši gribas pieminēt Agņa Baloža un Ādolfa Šildes grāmatas, kurās varēja smelties informāciju par Latvijas vēsturi. Bagātīga un plaša informācija par LNF darbību ir atrodama šī fonda arhīvā, kas glabājas Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkā.

Nevardarbīgās pretošanās forma bija opozicionārā darbība, ko veica viena persona, šaurāka vai plašāka literātu un mākslinieku vai politiska alternatīva grupa. To darbība izpaudās anonīmās vēstulēs, uzrakstos, lapīņās, preses izdevumos... Par opozicionāru darbību uzskatīja žurnālu, skaņuplašu un grāmatu (kabatas formāta) nelegālu ieviešanu no ārzemēm un nelegālās preses izdošanu.³ Kā liecina arhīva dokumenti, šai darbībai sākotnēji nebija vienota centra, tā veidojās stihiski. Pretestības kustībā aktīvi iekļāvās jaunatne un vidējā vecuma cilvēki, tā izplatījās skolās, augstskolās, iestādēs. Skolēni apvienojās pulciņos, izplatīja skrejlapas, dažā-

dās vietās uzvilka Latvijas sarkanbaltsarkano karogu. Skolēnu pulciņi aptvēra visu Latvijas teritoriju, sākot ar lielām pilsētām un beidzot ar maziem pagastiem. Skolās tika izdoti arī žurnāli, piemēram, Alūksnes vidusskolā izdeva žurnālu *Kokle*. Visas skrejlapas, izdotās avīzes, izplatītā literatūra tika konfiscēta, jaunieši apcietināti un nonāca soda nometnēs. Bija gan arī izņēmuma gadījumi, kad proklamāciju autorus čekai tā arī neizdevās atrast.

Informāciju par šo laika posmu ir iespējams smelties pašu pretestības kustības dalībnieku liecībās un atmiņās. Sākotnēji tās publicēja dažādi trimdas izdevumi. Jau pieminēju LNF, kas aktīvi piedalījās pretestībnieku liecību publicēšanā. Interesantus materiālus par dzīvi padomju jūgā var atrast žurnālā *Latvija Šodien*, kas iznāca no 1971. gada. Šajā žurnālā publicētie raksti veido savdabīgu Latvijas pretošanās kustības hroniku. Žurnāla lappusēs varam atrast informāciju par nacionālkomunistiem, Baltijas federāciju, disidentu

1987. gada 14. jūnijs. No kreisās: A. Zariņš, I. Biteniece, R. Silaraups, A. Tomsons

kustību, padomju soda nometnēm, Helsinku deklarāciju, Baltiešu memorandu, Gaismas akciju un daudzām citām aktivitātēm. Žurnālā bija arī daudz rakstu par pašiem pretošanās kustības dalībniekiem — disidentiem. Nosaukšu tikai dažus: G. Astra, G. Rode, I. Cālitis, J. Ziemeļis, G. Freimanis, L. Doronina-Lasmane, P. Brūveris, J. Rožkalns, J. Vēveris. Tika publicēti padomju soda nometnēs ieslodzīto saraksti. Izstādē varēja skatīt plašu materiālu klāstu no šā žurnāla lappusēm. Informāciju par notikumiem Latvijā publicēja arī žurnāli *Pasaule un Mēs* un *Vaga*.

Pavērsiena punkts Latvijas pretestības kustības vēsturē ir Latvijas cilvēktiesību aizstāvēšanas grupas *Helsinki-86* izveidošana, ko 1986. gadā Liepājā nodibina L. Grantiņš, R. Biteneks un M. Bariss. 1987. gada oktobrī sāka iznākt žurnāls *Auseklis*, kurā tika publicēti visi grupas *Helsinki-86* dokumenti. To trimdā izdeva *Helsinki-86* Stokholmas grupa. Izstādes ekspozīcijā bija redzams šā

žurnāla numurs, kas Latvijā bija pārrakstīts uz rakstāmmašīnas un pēc tam vairākkārt pavairots. Iespējams, ka tieši *Auseklī* daudzi pirmoreiz izlasīja par Gunāru Astru. Ar Helsinku-86 ziedu nolikšanu pie Brīvības piemeņķļa 1987. gada 14. jūnijā aizsākās tautas demonstrāciju un protesta gājienu virkne.

Pēc *Helsinki-86* dibināšanās notikumi seko cits citam: tiek nodibināts *Vides aizsardzības klubs*, veidojas kustība *Atdzimšana un atjaunošanās*, notiek Latvijas Rakstnieku savienības valdes paplašinātais plēnums ar citu radošo savienību vadītāju un ekspertu piedalīšanos, *Latvijas Nacionālās neatkarības kustības* dibināšana, Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongress, manifestācija *Par neatkarīgu Latviju...* Veidojas dažādas partijas un kustības, iznāk daudzi un dažādi preses izdevumi. Izstādē varēja apskatīt dažādu partiju dibināšanas dokumentus un izdotos materiālus, avīzes un žurnālus, sākot ar TF izdoto *Atmodu* līdz pat Pilsoņu

Izstādes atklāšana

Kongresa laikrakstam *Pilsonis*. Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā var atrast žurnālus *Staburags*, *LATNIA*, *Junda*, Tautas frontes nodaļu avīzes un informatīvos izdevumus. Izstādē ierobežotā apjoma dēļ varēja apskatīt tikai dažus no tiem.

Plašs materiālu klāsts ir pieejams par 4. maija Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas deklarāciju, akciju *Baltijas ceļš*, barikāžu laiku. Tie ir gan atmiņu krājumi, gan fotogrāfiju albumi, piemēram, *Atmiņas par barikāžu dienām* (2001), *Barikādes. Latvijas mīlestības grāmata* (1991). Īpaši jāpiemin tādi fundamentāli Latvijas vēsturnieku pētījumi, kas apvienoti krājumos *Latvijas Valsts atjaunošana 1986–1993* (1998), *Baltijas valstis likteņgriežos* (1998), *Baltijas brīvības ceļš. Baltijas valstu nevardarbīgas cīņas pieredze pasaules kontekstā* (2005), *Nevardarbīgā pretošanās. Latvijas pieredze* (2006). Šajos akadēmiskajos izdevumos ir publicēti D. A. Lēbera, E. Levita, T. Jundža, Ļ. Zīles, H. Stroda, I. Apines, V. Blūzmas, O. Celles un citu darbi. Šis laika posms ir iekļauts jau arī

vairākās Latvijas vēstures mācību grāmatās.

Bagāts informācijas klāsts atrodams pretestības kustības un atmodas laika dalībnieku atmiņu stāstos. Ekspozīciju noslēdza E. Berkļava, D. Īvāna, S. Kalnietes, J. Stradiņa, J. Freimaņa, E. Veidemanes, A. Bērza, M. Ziemeņa u.c. grāmatas.

Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas ekspozīciju interesantāku padarīja arī izstādītās fotogrāfijas, skrejlapas, piemiņas markas un aplokšnes.

Vēres

- ¹ Es sapni par dzimteni pagalvī likšu. *Latvieši padomju vergu nometnēs un izsūtījumā*. Rīga, 1993.
- ² Zīle, Ļ. Pretestības kustība okupācijas režīma apstākļos. *Latvijas valsts atjaunošana 1986.–1993*. Rīga, 1998. 64.–87. lpp.
- ³ Strods, H. Nevardarbīgās pretošanās formas Latvijā. 1944–1985. *Nevardarbīgā pretošanās. Latvijas pieredze*. Rīga, 2006. 23.–33. lpp.